

Dysser og jættestuer ved grænsen

Agrarsamfundenes ekspansion i Norden

Ved Flemming Kaul

Dysser og jættestuer ved grænsen

Flemming Kaul, Danmarks Oldtid.

I juli-august 2010 deltog jeg i det årlige helleristningsseminar på Tanums Hällristningsmuseum i Underslöv. Jeg havde også afset tid til at studere og fotografere en række dysser og jættestuer i det nordlige Bohuslän – nær disse stenaldermonumenters nordgrænse. Nedenfor vil jeg præsentere et lille potpourri af fotos af dysser og jættestuer, først og fremmest fra Nordbohuslän. De fleste er fra sommeren 2010.

Indledning

Et af projekterne under Nationalmuseets forskningsinitiativ ”Nordlige verdener” kaldes ”Agrarsamfundenes ekspansion i Norden”. Her skal der bl.a. forskes i grænsezonerne for landbrugsøkonomien igennem tid.

Indførelsen af agrarøkonomi – neolitiseringen – kan ses som den største omvæltning i menneskehedens historie. Indførelsen af korndyrkning og husdyrhold medførte væsentlige ændringer i hele det kulturelle billede. I Sydskandinavien fulgte der på neolitiseringen (ca. 4000 f.Kr.) et stort byggeri af arbejdskrævende dysser og jættestuer – vor ældste monumentalarkitektur.

Ekspansionen af landbrugserhvervet var ikke én lang sammenhængende proces. Den første ekspansion i Norden standsede i de vestlige dele af Skandinavien i Sydøstnorge, d.v.s. i Østfold og Vestfold på hver side af Oslofjorden. Denne grænsezone holdt sig i næsten 2000 år, før det næste ’spring’ fandt sted, i slutningen af stenalderen og den ældre bronzealder, omkring og efter 2000 f.Kr. Den fornyede ekspansion for landbrug og husdyrbrug nåede helt op til omkring Polarcirklen, hvor vi finder både gravfund og offerfund knyttet til landskaber, hvor der i dag er landbrug. Noget tyder endda på, at den nordiske bronzealderkultur rakte helt op til de højeste nord; for ved Alta i Finmark er der blandt jægerkulturens helleristninger fundet nogle skibsbilleder, der i form og stil nøje svarer til skibsbilleder indhugget i klipperne nede i Sydskandinavien.

*Skibsbillede af nordisk bronzealdertype
fra helleristningsfelt ved Hjemmeluft, Alta, Finmark, Nordnorge. Ca. 700 f.Kr.*

Dysser og jættestuer, Nordens ældste arkitektur

Skiftet fra en jæger-samler-økonomi til landbrug og tamdyrhold fik vidtrækkende betydning. Et givent areal kunne nu producere langt mere føde, mens jagt og fiskeri stadig havde betydning. Befolkningen voksede, og i de vigtigste landbrugsbygder må befolkningstætheden i løbet af 4. årtusind f.Kr. være mangedoblet.

Landbrugets indførelse medførte helt naturligt en stigende grad af bofasthed, og med en stigende grad af bofasthed groede et stedse stigende ønske om at markere en stammes ret til sit område og et ønske om en markering af vigtige steder i dette territorium. Når en betydningsfuld person fra et samfunds ledende slægt var stedt til hvile i en dysse eller jættestue, da blev denne grav et synligt og mægtigt monument over den pågældende. De efterlevende kunne gennem ritualer udført ved graven knytte båndene tilbage til deres forfædre – til deres forfædres ånder. Derved blev slægten og forfædrene knyttet til de levendes verden, jorden og landet omkring gravmonumentet, og de levende og kommende slægter kunne ved hjælp af dyssen eller jættestuen identificere sig med deres stamme og deres territorium. Dysserne og jættestuerne blev igennem generationer brugt til begravelser. Der blev opført tusindvis af dysser og jættestuer i Danmark og i Sverige. Dysser og jættestuer, som vi i dag kan se dem i landskabet, udgør et markant vidnesbyrd om det arbejdsmæssige overskud, som stenaldersamfundene havde i 4. årtusind f.Kr. Dysserne, ofte med enkle firesidede kamre er de ældste. Snart kom der en gang til, og gravkammerets størrelse voksede. Gravkammeret kom til at ligge vinkelret på gangen. Den 'klassiske' jættestue var udviklet i løbet af et par hundrede år.

Dysser og jættestuer i Sverige

Dysser og jættestuer findes i Skåne, Halland, Bohuslän og Västergötland. De er først og fremmest knyttet til kystzonen.

Dysse fra Gladsax, Österlen, Skåne.

På dyssen fra Gladsax ses skibsbilleder fra bronzealderen.

Men i ét område i indlandet, nemlig i det centrale Västergötland, ikke langt fra disse monumenters nordgrænse, findes en af Europas tætteste koncentrationer af jættestuer overhovedet. Inden for et område på kun 40 x 25 km omkring Fallköping kendes mere end 200 jættestuer. Her er der nogle af Sveriges bedste landbrugsjorder.

Jættestue, Karleby ved Fallköping, Västergötland

Dysser og jættestuer i Bohuslän

Bohuslän er det kystnære landskab, der strækker sig fra Göteborg op til den norske grænse ved Svinesund. Bohuslän er kendt for sine mange helleristninger fra bronzealderen.

Helleristning med skibe, Massleberg,

Nordbohuslän. Bronzealder, ca. 900 f.Kr. Tæt ved findes en jættestue, se umiddelbart nedenfor.

Mindre kendt er det, at der i Bohuslän findes mange dysser og jættestuer. En væsentlig del findes på øerne Orust og Tjörn nord for Göteborg; men de strækker sig helt op til Norges grænse. Når vi bevæger os op langs Bohuslän's kyst tynder det ud i antallet. Vi er ved at nærme os nordgrænsen for stenalderens monumentalarkitektur. Inde i Norge kendes der kun fire dysser omkring de sydlige dele af Oslofjorden. Den bedst bevarede er dyssen fra Skjeltorp i Østfold, få kilometer nord for den nuværende grænse mellem Sverige og Norge, ved Svinesund. Omkring Svinesund er vi virkelig nær grænsen for bondestenalderens monumentalarkitektur. Nord og vest for Oslofjorden er det slut. Resten af Norge savner de store stenbyggede grave.

Det er interessant at notere sig, at den nuværende grænse mellem Sverige og Norge, så stærkt markeret i landskabet ved det dybt indskårne Svinesund, også ligger i grænseszonen for

bondestenalderens dysser og jættestuer. Så snart vi kommer syd for Svinesund, finder vi flere dysser og jættestuer, hvor jættestuen ved Massleberg ca. 15 km syd for grænsen kan fremhæves.

Jættestue, Massleberg, Skee Sogn.

Lidt sydligere i Bohuslän, tæt ved vejen mellem Tanumshede og Grebbestad ser man jættestuen Snedstenan – navnet henviser til, at de store dæksten er skredet ned og har lagt sig på skrå.

Jættestue, Snedstenan, Tanum Sogn.

En smuk dysse ligger tæt ved Tanums Kirke. Den har også en dæksten, som har lagt sig skråt. Dyssen ved Tanums Kirke har både gang og et stort kammer. Den kan betegnes som en stordysse, nærmest en mellemting mellem en dysse og en jættestue.

Dysse, nær Tanums Kyrka, Tanum Sogn.

Når vi bevæger os nogle km mod syd fra Tanum, findes der i en skov ved Nasseröd en lille runddysse af den tidlige, enkle slags med et mindre, firkantet kammer. Den kaldes Påls Hus.

Dysse, Påls Hus, Nasseröd, Svenneby Sogn.

Ikke langt derfra findes en større jættestue med en stor flad dæksten, der er knækket i to.

Jættestue, Nasseröd, Svenneby Sogn.

Inde i en lille skov ved Åby i nærheden af dyreparken "Nordens Ark" kan man se jættestuen Glose Altare. Det lidt underlige navn kan stamme fra romantikken, hvor man mente, at dysser og jættestuer ikke var grave, men derimod hedenske offeraltre. Ordet Glose betyder på Bohuslänsk dialekt 'gammelt'. – Altså: "Det gamle Alter".

Jættestue, Glose Altare, Åby, Tossene Sogn.

I et hjørne af en stor kirkegård ved Hunnebostrand ligger en jættestue med en lang gang.

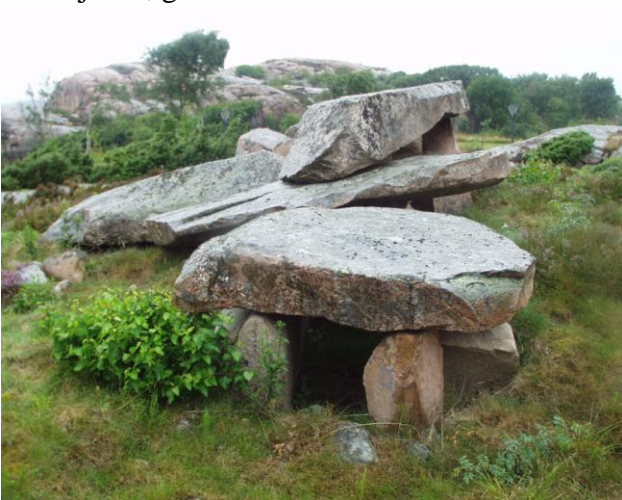
Jættestue, Hunnebostrand, Tossene Sogn.

Sydligst på vor dysse-jættestue-rejse skal vi se på et par grave i nærheden af Lysekil. I en åben skov ved Flat nær Torgestad ligger en velbevaret dysse, hvor dækstenen er overgroet med mos.

Dysse, Flat, Lyse Sogn.

Ved Sjöbol, ganske tæt ved et stort olieraffinaderi og oliehavn, ligger en stor jættestue.

Jættestue, Sjöbol, Lyse Sogn.

Der findes i Bohuslän også monumental gravarkitektur, som er senere end dysser og jættestuer. Det drejer sig om hellekister fra stenalderens slutningstid, ca. 2000 f.Kr. Smukt beliggende i en lysning i en åben løvskov i nærheden af Tanumshede ligger hellekisten Valbrets Grav.

Hellekiste, senneolitikum, Valbrets Grav, Tanum.

Senere, fra bronzealderen, kendes i Bohuslän mange røser, d.v.s. gravhøje bygget af sten. Som vore egne bronzealdergravhøje kan også røserne betegnes som markante gravmonumenter. På højdedraget over helleristningsfeltet ved Vitlycke ligger der to store røser med vid udsigt udover det omgivende landskab. På denne tid befandt Bohuslän sig ikke mere nær grænsen for agrarsamfundenes udbredelse. Nu var grænsen flyttet op til omkring Polarcirklen. Men det er en anden historie, som vi vil berette om ved en anden lejlighed.

Røse, bronzealder, nær Vitlycke, Tanum Sogn.

Der kan henvises til en guidebog over Bohusläns oldtidsminder:

Mats Hellgren och Leif Johanson: Fornminnen i Bohuslän. Från mellerste och norra Bohuslän, 2007.